

כתרי תורה

לק"י. פרשת וישלח יעקב ה'תשפ"א ב'של"ב. גליון ל"ב
הגות והלכה בפרשת השבוע במשנת רבותינו גאוני תימן זיע"א

הערות והארות יתקבלו בברכה בטלפון 0504139964 או במייל avish964@gmail.com

כתר מלכות - מאן מלכי רבנן
רבי שלום ב"ר זכריה (חיא) נגאר זלה"ה
רבה של הוד השרון - כ' כסלו תשס"ו
רבי ישראל ב"ר יהודה עאשרי זלה"ה
מחכמי מעראץ' שבירים - כ"א כסלו תשל"ו
רבי מנחם ב"ר סאלם חצרוני זלה"ה
מחכמי כוכבאן ומרבני הוד השרון - כ"ב כסלו תשנ"ז
רבי חיים ב"ר שמואל כסאר זלה"ה
מח"ס שם טוב וקיץ המזבח - כ"ב כסלו תשנ"ח
רבי חיים ב"ר סעדיה דמתי זלה"ה
ר"י חיי עולם וחבר בד"ץ ק"ק תימן בירושלם - כ"ג כסלו תרע"ז
רבי צאלח ב"ר יחיא (מהר"ץ) זלה"ה
מח"ס פרי צדיק - כ"ד כסלו תק"ט
רבי אברהם רפאל ב"ר חזקיהו יצחק שרעבי זלה"ה
ר"י בית א' ומחבר שו"ת דברי שלום - כ"ה כסלו תקפ"ו

לע"נ ידיד ורע אשר שמחת התורה שבלבו ועל פניו האירה כל סביבותיו, וזה להרביץ תורה ולהעמיד בתי מדרשות לשקידתה הרב רפאל אליהו אליעזר זצ"ל ביבולחט"א הרב צבי בלאט ולע"נ זקנתי מרת נעמי ב"ר שמעון עצאר ע"ה - י"ז כסלו התש"נ. ולזכות מרת נעה ב"ר אבנר תחי' לרפואה שלימה בתוך שאר חולי ישראל. אין לקרוא בשעת התפילות וקריאת התורה

כתר של"א ש

קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות (ל"ב י"א):

יש להתבונן במקרא זה, דהנה איתא במדרש הגדול על הפסוק (ל"ב, ה) עם לבן גרתי, ששלח יעקב לומר לעשו, אע"פ שהייתי אצל לבן אבוהו דרמאי לא נתרשלתי מקיום המצוות, אלא גרתי מנין גרתי קיימתי לפני יוצרי והן שש מאות ושלש עשרה מצוות עכת"ד. א"כ הרי ידע יעקב בערך עצמו ובמעלתו שהצליח לשמור תרי"ג מצוות בבית לבן ומהו קטנתי מכל החסדים שאמר.

ודש"י פירש, נתמעטו זכויותי ע"י החסדים והאמת שעשית עמי. אכן אוקלוס תרגם זעירן זכוותי, משמע שמעיקרא זעירן הן. ונראה ביאור הדבר כמ"ש מוהר"ר חיים כסאר זלה"ה בקיץ המזבח על פסוק זה, זהו שאמר הכתוב מה אישכך לה' כל תגמולוהי עלי. כי בא הכתוב ללמדנו כמה צריך האדם לשבח ולהודות להשי"ת עד לאין סוף, על החסדים והנסים שעושה עמנו בכל עת מתורת חסד ורחמים, דאין מעשינו כלום נגד מה שעושה הקב"ה. וכן מצאתי במדרש הגדול (הובא בתו"ש כאן אות ס"ג) א"ר אליעזר, בוא וראה כמה בין מדת הצדיקים לרשעים, הצדיקים רוב מעשיהן הטובים, בעיניהן קל ביותר שכן יעקב אבינו אומר, קטנתי מכל החסדים ומכל האמת ע"ש.

בעמדנו בפתח הימים שקבעים חז"ל להלל והודאה, עלינו לזכור כי אין ההודאה רק על עצם הטובות שמשפיע לנו השי"ת, אלא על ערך הטובות כפי מיעוט מעשינו, ועל כך תגדל ההודאה בכל עת ובכל זמן.

שבת שלום

כתר ההלכה

הגאון הרב נתנאל עומסי שליט"א - מרבני בית ההוראה 'פעולת צדיק' לעילוי נשמת אביו רבי יחיא ב"ר יצחק עומסי זלה"ה - נלב"ע כ"ז אלול התש"פ

זמן תפילת מנחה בער"ש חנוכה

א[נחלקו הפוסקים במי שהדליק נרות חנוכה בערב שבת מבעוד יום וכבו הנרות קודם שחשיכה האם כבר הותחלה המצוה ואינו צריך להדליקם (תרומת הדשן סימן ק"ב ונפסק בשו"ע סימן תרע"ג ס"ב), או שמחויב הוא להדליקם שוב בלא ברכה. והטעם, כי אין ההדלקה מבעוד יום בערב שבת נחשבת להדלקה בזמן החיוב, ורק מפני איסור שבת מדליק מוקדם (ט"ו שם ס"ק ט). ולפי"ד תרומת הדשן יש מקום לחידושו של הפרי מגדים (סי' תרע"א א"א סק"י) שצריך להתפלל מנחה בער"ש קודם שידליק את הנרות. כי אם כבר הותחלה המצוה הרי שנחשב לו כבר היום הבא. אך לסברת הט"ז דשעת ההדלקה היא כבכל יום וההדלקה כעת היא רק מחמת איסור שבת, אין שייכות בינה לבין יום המחר. ולמעשה הכרעת הפוסקים כי אף המצריכים להתפלל מנחה קודם ההדלקה, זהו רק לכתחילה אם אפשר (שעה"צ סימן תרע"ט אות ז), והטעם בזה כי העיקר הוא שאין בזה להחשב כיום הבא ורק לענין המתפלל ערבית אחר פלג המנחה יש צד בפוסקים דנחשב לו כיום הבא, אבל שאר פעולות שיעשה מפלג המנחה לא נחשב לו כיום הבא בשל כך (כן אמר לי מרן הגר"י רצאבי שליט"א לענין שיכולה אשה לעשות הפסק טהרה אחר שהדליקה נרות שבת). ולמעשה דעת מרן שליט"א (שעה"צ סימן ק"ב סעיף כ') כי נכון להתפלל מנחה לפני הדלקת נרות חנוכה בער"ש, אך אין להתפלל ביחידות בשל כך. ולדידן שקוראים שיר השירים קודם מנחה בכל ער"ש, עצה טובה להנהיג שלא יתפללו מנחה בבית הכנסת בער"ש חנוכה ויקבעו את זמן שיר השירים מאוחר יותר ויקראוהו ברוב עם אחר שכל איש הדליק בביתו, כנלע"ד.

אם ראוי להדליק בשמן זית לאכילה

ב[כל השמנים כשרים לנר חנוכה (שו"ע סימן תרע"ג סעיף א') ושמן זית מצוה מן המובחר (רמ"א שם ולא השמיטו השת"ז) והטעם, מובא בגמרא (שבת כג:) דמשך נהורי טפי (פרש"י צלול ומאיר) ועוד טעם כתבו הפוסקים (דרכי משה והובא בשת"ז ס"ק א') זכר לנס שנעשה בשמן זית, ולפי טעם זה, שמן זית עדיף מנרות שעוה שאורם צלול יותר (משנ"ב ס"ק ד). ונחלקו הפוסקים האם לטעם זכר לנס, ראוי להדר שיהא השמן זית דומה כמה שאפשר לשמן ההדלקה למנורת המקדש ולכן מצוה בשמן ראוי לאכילה (הגר"ש אלישיב הובא בספר פניני חנוכה עמוד קל"ח) או שאין צריך דמיון מושלם ואין בזה הידור, והעיקר הוא שיהא שמן ולא שעוה או דבר אחר (שו"ת שבט הלוי ח"ט סימן קמ"ג, חוט שני חנוכה עמוד שיי"ט, קובץ דרכי הוראה גליון ד' עמוד פ"ב). ודעת מו"ר הגר"י רצאבי שליט"א כי מסתבר דעת האומרים שאין צריך דמיון לשמן המנורה שבמקדש. וכששאלתי האם יש להעדיף את השמן זית הראוי לאכילה בשל מראהו הצלול והנקי, מצד הרגיל בנר לעשותו יפה (טור סימן רס"ג), השיב שכן נראה.

ברכת הקשת כשאינה נראית במלואה

ג[נשאלה שאלה האם הברכה על הקשת היא רק כאשר הקשת נראית כולה או אפילו חלק ממנה. והנה בביאור הלכה (סימן רכ"ט ד"ה הרואה קשת) כתב, 'לא נתבאר אם בעיני דוקא שיראהו בתמונת קשת שהוא כחצי גורן עגולה, או אפילו מקצת ממנו ד'. ונחלקו גדולי זמננו בהבנת דבריו האם נסתפק שצריך בפועל לראותה כולה ולא יסתירו בניינים למשל (הגר"ח קנייבסקי שליט"א), או שנסתפק אם צריך שבשמיים תראה כולה אך אם הוא לא רואה כולה מחמת דבר שמסתיר לו, אין זה מעכב (הגר"ש"א וזאת הברכה עמוד 156). ויש שכתבו עוד שאף אם בשמיים אינה נראית כולה יש לברך, כי לדעתם הברכה היא על זכירת חסדי ה' בברית שכרת עם בראיו אחר המבול ודי שנראה חלקה של הקשת (ברכת ה' ח"ד פרק ד' סעיף ל"ה). ודעת מרן הגר"י רצאבי שליט"א (שו"ת עול"י ח"ג סימן פ' יעו"ש), שאם חסר מצורת הקשת בשמים אין לברך עליה אלא בהרהור.

ואגב אעיר, כי במה שכתבו הפוסקים שאין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת, מטעם מוציא דיבה הוא כסיל (משנ"ב שם ס"ק א' בשם החיי אדם), דעת מרן שליט"א (שעה"צ ח"א סימן מ"ז הערה ז' מספר ברית כהונה ח"א מערכת קו"ף אות ג') שהדבר מותר, דאדרבא אנו שמחים ונותנים ברכה לה' שכרת ברית שלא להחריב את עולמו וכן כך ישימו לב לשוב אל ה'.

הריגת אנשי שכם במשנת רבותינו

ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמועון ולוי אזוי דינה איש וזרבו ויבאו על העיר בטווח ויהרגו כל זכר: בני יעקב באו על הזוללים ויבאו העיר אשר טמאו אזותם (ל"ד, כ"ה, כ"ו):

נגמר דינם למיתה חשובים כחללים

א על הפסוק בני יעקב באו על החללים תמה במדרש הגדול, וכי חללים היו והלא חיים היו. אלא כיון שנתחייבו כליה הרי הם כהרוגים ע"כ. והביא ראיה כדאמרין על פי שנים עדים יומת המת (דברים י"ג, ו), חי הוא והתורה קראתו מת, כיון שנגמר דינו למיתה. [עיי' ברכות יח, א דרריש מהכא כי הרשעים בחייהם קרויים מתים. ושמא היתה לפניו דרשה כזו מחז"ל שאינה לפנינו]. ורש"י פירש מקרא זה, דמיירי בחללים ממש ובאו עליהם לפשט מהם ממונם ותכשיטיהם. וכמ"ש אונקלוס 'לחלצא קטיליא'. וכן תרגם רס"ג החללים 'אלצרעא' וביאר בנוה שלום כי הם ההרוגים המושלכים לארץ. אך בעל המדרש לא נחא ליה לפרש כך, וצ"ע מדוע.

שכם נהרג על הגול, ובאיזה גזל מיירי

ב ועל מה נגמר דינם, מבאר המדרש, דתניא (סנהדרין נו, א) שבע מצות נצטוו בני נח, והגזל והדינין מכלל השבעה והרי שכם גזל ונתחייב מיתה ע"כ. וגזל האמור כאן הוא לקחת דינה. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ט ממלכים ה"ט) בן נח חייב על הגזל וכו' ואחד הגזל או הגונב ממון או גונב נפש. ומקורו כתב הכס"מ, מדאמרו בגמרא (סנהדרין נו, א) על הגזל, גנב וגזל וכן יפת תואר וכמו שפירש"י שם דהוי גזל שגזולין את אשתו במלחמה.

יש להקשות דהלא ברצונה הלכה כמו שאמרו במדרש קהלת רבה (פ"י י') ויקח אותה פתה אותה בדברים, כמו דאת אמר קחו עמכם דברים. וצ"ל דאכן הלכה עמו מרצונה אך הגזילה היא מה ששכב עמה שלא ברצונה כמ"ש במדרש (ב"ר פ"ב ה' ובקהלת רבה שם. וע"ע יומא עז, ב מביאות אחרות ובפרש"י שם) ויענה שלא כדרכה, הרי שהיה זה בעינוי ושלא מרצונה. א"נ כמ"ש הרמב"ן דכל ביאה לאונסה תקרא עינוי, והוסיף כי כאן סיפר הכתוב שבחה שלא נתרצית אפילו לנשיא הארץ ולדבריו צ"ל דרצה לקחתה בפיתוי דברים אך לשכב עמו לא נתרצית לו. וכן איתא במדרש הגדול עה"פ ויקח אותה וישכב אותה ויענה, שהיתה צווחת וי. דקדק מדה"ג לשון המקרא זיקת, וישכב, ויענה, משמע כי משעת הלקיחה מתחילה היתה מצווחת וי. וכ"כ לדינא במנחת חינוך (מצוה ל"ה) כלל היוצא ממה שכתבנו, דבן נח דחייב על אשת חבירו, אם לא היה מרצון הבעל או האשה, חוץ ממה שחייב משום אשת חבירו חייב ג"כ משום גזל. ונפק"מ דאף על שלא כדרכה חייב, וגם אפילו אם הוא בעל שלא לשם אישות, כגון ייחד שפחה לעבדו ובא עליה.

ביאור דברי רש"י בפסוק וכן לא יעשה

ג והנה אמרו במדרש (ב"ר פ"ב ו') עה"פ וכן לא יעשה, אפילו באומות העולם. שמשעה שלקה העולם במבול, עמדו וגדרו עצמן מן העריות. ורש"י כשהביא מדרש זה הוסיף, וכן לא יעשה לענות את הבתולות, שהאומות גדרו וכו'. ויש להבין מה בא להוסיף בזה הלא לכאורה האומות גדרו עצמן מכל העריות ולא רק מבתולות. ובפירוש רבינו עובדיה מברטנורא כתב, דגדרו עצמן בחומרא יתירא ואסרו אף על הפנויה. אך עדיין קשה מדוע הוסיף רש"י עינוי הבתולות. עוד הקשה עליו הרמב"ן דהלא הכנענים יושבי הארץ ההיא שטופים בעריות היו, ע"ש. ולהאמור לעיל, דשלא מרצונה חייב משום גזל, י"ל דרש"י גם הוא הוקשה לו מהו וכן לא יעשה הלא הכנעניים אינם מקפידים על זה, שהיו שטופים בעריות. לכך פירש עינוי הבתולות, כי גם הם נמנעו וגדרו עצמן מגזל דעריות, ואף בבתולות שאינם בכלל ערוה נמנעו הכנעניים אם הוא שלא מדעתה, וכיון שגדרו עצמן, לא היה ראוי להם לעשות כן. וואין זה ענין לחיוב מיתה שאינו תלוי בנימוסיהם וכהאמור לעיל דיש כאן משום גזל האסור לבני נח. וכעיי' בפענח רזא לרבינו יצחק ב"ר יהודה הלוי זלה"ה שכתב וכן לא יעשה וא"ת והאמרין (סנהדרין נו, ב) בעולת בעל יש להם ארוסה אין להם, וכ"ש פנויה. וי"ל דבאונס שאני. ולא הזכיר את נימוסיהן, כי דיבר בחיוב מיתה דבני נח מצד איסור גזל. וע"ע בפירוש רע"ז מברטנורא בשם מהר"ר פיצ"ן נ"ע, דלזה

נתכוון רש"י באמרו הכזונה יעשה את אחותינו, הכזונה, הפקר. שעשו ממנה כמו דבר הפקר, כלומר שגזל אותה ע"כ. דהיינו כמו שהפקר ניטל שלא מדעת, כך היא נלקחה שלא מדעתה, ולכך נתחייב שכם מיתה ע"ש. וכן ביאר המאירי (סנהדרין נו, ב) בדעת רש"י עה"ת.

יושבי העיר נהרגו על הדינין

ד ובני שכם על מה נגמר דינם, איתא במדה"ג, והן ראו אותו ולא דנוהו והן מצווין לדון בדינין שלהן (עיי' שו"ת רמ"א סי' י' אם דינין שנצטוו בני נח היינו כדיני ישראל או כדיניהם ונימוסיהם. וצ"ל דקודם מתן תורה בוודאי אם נצטוו היינו בדיניהם. אבש"ר), והואיל ולא דנוהו נתחייבו אף הם מיתה ע"כ. וזהו כסברת הרמב"ם דדינין שנצטוו בני נח, הם לדון את העובר על אחת משבע מצוותיהם. וצ"ל (פ"ט ממלכים ה"ד) וכיצד מצווין הן על הדינין, חייבין להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצות אלו ולהזהיר את העם. ובן נח שעבר על אחת משבע מצות האלו יהרג בסייף. כיצד, אחד העובר ע"ז וכו' או שראה אחד שעבר על אחת מאלו ולא דנו והרגו, הרי זה יהרג בסייף. ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו. וכ"כ רבותינו חכמי תימן נע"ג במדרש החפץ, במדרש אור האפלה ובמדרש הבאור.

ועייין באבי עזרי על הרמב"ם (שם) דאין המצוה למנות שופטים ודיינים אלא לדון את העובר על מצות אלו. ומש"כ הרמב"ם להושיב דינין זהו עצה לקיום מצוה זו. אך החיוב מוטל על כל אחד אחד, ולכך כל יושבי שכם נתחייבו בהריגה זו. אבל הנשים שאינם דנות כמ"ש הרמב"ם שם ולא תדון אשה להם (לפי שאינה מעידה כדאיתא בסנהדרין נו, ב). וכל הפסול להעיד פסול לדון. רדב"ז, לא נתחייבו. וכעיי' במשך חכמה כאן.

מדוע לא הסכים איתם יעקב

ה והנה תמה במדרש אור האפילה עה"פ עכרתם אותי להבאישני, זיהלא אבינו יעקב עומד ומתפלל עליהם, שנאמר אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי, חרבי זו תפילה וקשתי זו בקשה (מדרש תנחומא בשלח ט, וכן י"ג בתרגום בצלותי ובבעותי). ביאור דבריו, אם סבר יעקב דשלא כדן עשו מדוע התפלל להצלחתם. אלא נתיירא מהריגת שכם ואנשי עירו. והיינו דבאמת הריגתם כדן היתה וכאמור לעיל, אלא שחשש מהתוצאה שתבוא מהריגת יושבי העיר וכן מדוקדק בפסוק עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ. כי לא סיכנו את עצמם בלבד אלא אף את יעקב ושאר בניו, כמו שאמר ואני מתי מעט, ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי.

מדוע נטלו ממונם של שכם

ו באור החיים הק', אחר שדן בדברי הרמב"ם והרמב"ן בביאור מעשה שכם, הקשה ושני המאורות לא נתנו טעם ללקיחת ממונם והונם. ובמדרש אור האפילה כתב מי התיר להם שיבזו אנשי שכם, כיון שאמר חמור ושכם בנו מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם, כיון שחשבו בשל בני יעקב הותר ממונם. וצ"ע ומה בכך וכי מי שנתכוון לגזול את חבירו יקחו ממנו כל ממונו, ואף שבעכו"ם הקב"ה מצרף מחשבה רעה למעשה (כמ"ש תוספות בקדושין לט, ב ד"ה מחשבה), היינו שיענשו עליה, אך ממונם שלהם הוא, ומדוע נטלוהו. ועוד תירצו במדרש החפץ ובמדרש הביאור כי על דינה היו תכשיטים והוא גזלה ממנה, לפיכך לקחו ממונם. וגם זה צ"ע דלא היה להם ליטול אלא שיעור התכשיטים שגזל, והכתוב אומר צאנם ובקדם וכו'.

ובאוה"ח הק' ביאר כי בזו רכושם מדין בשת, כמ"ש הרמב"ם (פ"ב מנערה בתולה ה"ה) רואין ב"ד מעלתו ומעלתה, ושמינן כמה ממון ראוי לאביה ולמשפחתה לתן ולא יארע להם דבר זה מאדם זה, וכמוהו חייב לשלם. ושיערו שבכל העיר אין די לערך בשתם לכן בזו כולה. אלא שלדבריו ג"כ יקשה מדוע בזו רכוש כל העיר והלא רק שכם נתחייב בבשת שטמא אחותם. וראיתי למהר"ר יוסף יצחק הלוי זלה"ה בספרו עדות ביהוסף שדקדק לשון הפסוק זיבויו העיר אשר טמאו אחותם, כאן הודיע המקרא שלא בזו כי אם משפחת חמור אשר טמאו אחותם דווקא, והראיה, שכן כתיב וכל אשר בבית ולא כתיב בבתים. [ועיי' במדרש שכל טוב אשר טמאו אחותם, מלמד שכולם היו באותה עצה לטמאהו.]

כתר שם טוב – מדרכי רבותינו – כמוהר"ר חיים ב"ר סעדיה דמתי זלה"ה

רבינו שעלה לארה"ק מעיר דמת בשנת התרמ"ה לערך בשנת ה"ז לחייו, בא לירושלים ונכנס לעסוק בתורה בישיבותיה, ולאחר מכן זכה ונתעלה לעסוק בתורת הסוד בישיבת בית א', ולימים אף בישיבת רחובות הנהר בצילו של הגר"ש דוויק זלה"ה. התמדתו ענוותנותו ולבו הרחב כאולם, עם כוח זכרונו המופלא, עזרו לו להמנות תוך תקופה קצרה עם מעמיקי הכוונות בסדור הרש"ש, ונודע בשערים כת"ח מופלג חריף ומפולפל. גאב"ד ירושלים באותה העת הגרי"ח זוננפלד זלה"ה היה מבקר רבות בבית רבינו להמתיק סוד בנגלה ובנסתר. עם זאת לא זנח את בני עדתו ואף נשלח ע"י ועד הקהילה כשד"ר לעדן ולמצריים להתרים נדיבי עם עבור הקמת ת"ת לבני ק"ק תימן. בלילות היה מרביץ תורה בש"ס בבית המדרש משה גר"זי שבשכונת הבוכרים עם ידידיו מהר"י צארום ומהר"י עראקי, מתלמידי בעת ההיא הרב שלום אלשיך. תנצב"ה